

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
Кафедра географії України, ґрунтознавства і земельного кадастру

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної роботи

Майя НІКОЛАЄВА

Сергій 2023 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«БІОСФЕРНА ЕТИКА»

Рівень вищої освіти: Другий (магістерський)

Галузь знань: 10 Природничі науки

Спеціальність: 103 Науки про Землю

Освітньо-професійна програма: «Ґрунтознавство та використання
земельних ресурсів»

Робоча програма навчальної дисципліни «Біосферна етика». Одеса: ОНУ, 2023.
13 с.

Розробник: **Крессха Єрофей Никифорович**, доктор біологічних наук, професор,
професор кафедри географії України, ґрунтознавства, і земельного кадастру
геолого-географічного факультету.

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри географії України,
ґрунтознавства, і земельного кадастру

Протокол № 01 від «30» 08 2023 р.
Завідувач кафедри _____ (підпис) (Андрій БУЯНОВСЬКИЙ)
(Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Погоджено із гарантом ОПП «Ґрунтознавство та використання земельних
ресурсів» _____ (підпис) (Валентина ТРИГУБ)
(Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Схвалено навчально-методичною комісією (НМК) геолого-географічного
факультету

Протокол № 1 від «30» серпня 2023 р.
Голова НМК _____ (підпис) (Віталій СИЧ)
(Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри географії України,
ґрунтознавства і земельного кадастру

Протокол № 1 від «30» серпня 2024 р.
Завідувач кафедри _____ (підпис) (Андрій БУЯНОВСЬКИЙ)
(Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри географії України,
ґрунтознавства і земельного кадастру

Протокол № ____ від «____» _____ 20__ р.
Завідувач кафедри _____ (підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Загальна кількість: кредитів – 3 годин – 90 змістових модулів - 1	Галузь знань <u>10 Природничі науки</u> (шифр і назва) Спеціальності <u>103 Науки про Землю</u> (код і назва) Спеціалізації: (назва) Рівень вищої освіти: другий(магістерський)	Вибіркова	
		Рік підготовки	
		1 курс	
		Семестр	
		2-й	
		Лекції	
		20 год.	
		Практичні, семінарські	
		10 год.	
		Лабораторні	
		Самостійна робота	
		60 год.	
		ІНДЗ: - не передбачено	
		Вид контролю: залік	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета курсу – формування у студентів системи морально-етичних відносин з живими організмами як повноцінними партнерами, а також з навколишнім середовищем в цілому, всіма компонентами біосфери.

Завдання курсу – сформувати у студентів сучасне уявлення про основні підходи, принципи, напрямки біосферної (екологічної) етики; систему моральних цінностей і ціннісних орієнтацій, що лежать в основі ековідповідного поведіння; сформувати активну суспільну позицію й почуття персональної відповідальності відносно Природи.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей**:

а) загальні компетентності (ЗК):

- вміння виявляти, ставити, вирішувати проблеми (K02);
- здатність діяти соціально відповідально та свідомо (K05);

б) спеціальні (фахові) компетенції (ФК):

- знання сучасних засад природокористування, взаємодії природи і суспільства із застосуванням раціонального використання природних ресурсів, екологічних аспектів та основ природоохоронного законодавства (K08);
- розуміння планети як єдиної системи, найважливіших проблем її будови та розвитку (K09).

Програмні результати навчання (ПРН):

- аналізувати особливості природних та антропогенних систем і об'єктів геосфер Землі (ПР01);
- вміти здійснювати екологічну оцінку, аудит, ліцензування, сертифікацію використання природних ресурсів, прогнозувати розвиток екологічних, технологічних, економічних та соціальних наслідків на окремих об'єктах природокористування (ПР06);
- оцінювати еколого-економічний вплив на довкілля при впровадженні інженерних заходів та проектувати природоохоронні заходи (ПР13).

Очікувані результати навчання. У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- основні етапи історії екоетичної думки;
- основні тенденції розвитку екоетичної думки;
- специфіку осмислення сутності моралі й обґрунтування моральних цінностей в екологічній етиці;
- принципи і імперативи екологічної етики;
- концепцію дикої природи як радикального напрямку екологічної етики;

вміти:

- володіти категоріальним (понятійним) апаратом екологічної етики;
- володіти прийомами порівняльного аналізу різних світоглядних позицій;
- уміти встановлювати зв'язок між етичними концепціями й відповідними життєвими (практичними, поведінковими) позиціями;
- застосовувати набуті знання при дослідженні екоетичних проблем збереження всього живого і біосфери в цілому.

2. Зміст навчальної дисципліни

Змістовний модуль 1. Основні положення біосферної (екологічної) етики; філософія Дикої Природи: сучасні уявлення і концепції

Тема 1. Етика як філософська дисципліна. Генезис етики як філософської дисципліни. Поняття етики, її предмет. Мораль і моральність. Форми прояву традиційної моралі: як виміру особистості й суспільства (індивідуальна й соціальна мораль) і її роль. Принцип ненасильства як вищий етичний принцип. Його трактування у філософських і релігійних концепціях (Будда, Мойсей, Ісус, Мухаммед, Л. Толстой, М. Ганді, М.Л. Кінг).

Тема 2. Біосферна (екологічна етика) як основа гармонізації відносин із природою. Генезис екологічної етики. Джерела екологічної етики: екологія, філософія, релігія. Предмет і завдання екологічної етики. Екологічний імператив і його трактування. Моральні цінності й екологічна свідомість. Екофілія й екофобія.

Тема 3. Біосферна (екологічна етика): основні підходи й принципи. Історія взаємин суспільства й природи і їх відбиття в суспільній свідомості. Джерела антропоцентризму. Антропоцентризм як домінуючий підхід у відносинах людини до природи (парадигма людської винятковості). Ресурсизм як крайня форма антропоцентризму. Біоцентризм як основа ековідповідної поведінки (інваріоментальна парадигма). Консервативний і радикальний біоцентризм. Біоцентризм і екоцентризм: що цінніше – життя індивіда або виду (Арне Нейс, Т. Ріган, Каллікотт Б., Холмс Ролстон III, О. Леопольд і ін.). Проблема цінностей: інструментальні й внутрішні.

Тема 4. Життя як вища моральна цінність. Природнонаукове й філософське визначення життя. Дискримінація — визнання нерівноцінності життя. Її різновиди: расизм, шовінізм, сексизм, специєсизм. Первісні релігійні вірування й відношення до життя в традиційнім суспільстві (анімізм, тотемізм, фетишизм). Розуміння феномена життя в східних релігіях: буддизм, джайнізм, даосизм. Метемпсихоз – етико-релігійне навчання в Прадавній Греції (Геракліт, Піфагор, Емпедокл і ін.). Життя як вища цінність в етиці Альберта Швейцера.

Тема 5. Люди і тварини: історія взаємин. Культ тварин у міфах і релігіях народів миру. Тварини в культурі слов'янських народів. Проблема фізичних і моральних страждань тварин: використання в лабораторіях, в індустрії розваг, вівісекція. Історія руху на захист тварин: характеристика основних етапів. Сучасний рух на захист прав тварин, Т. Ріган і П. Сінгер як його ідеологи, «Фронт звільнення тварин».

Тема 6. Люди і тварини: етика відносин. Моральне положення тварин: 4 точки зору. Теорія природних прав Дж. Локка стосовно до представників фауни. Самостійна цінність тварин. Законодавство на захист тварин: міжнародна практика. Етичні норми й свійські тварина: принципи відповідальності. Проблеми тваринництва. Мораль і дикі тварини: цінність для себе або для людини? (природні права диких тварин). Етичні проблеми аматорського (спортивного) і промислового полювання.

Тема 7. Основи етичного відношення до рослин. Рослини в народних традиціях і повір'ях. Рослини в мистецтві (література, музика, живопис і ін.). Форми шанування рослин. Моральна значимість рослин (чи можуть бути природні права в рослин?).

Тема 8. Етика Дикої Природи як радикального напрямку екологічної етики. Етичний холізм О. Леопольда, Б. Каллікотта. Гіпотеза Геї (Дж. Ловлок). Ідея Дикої Природи в культурних традиціях Росії. «Морські пастухи» і «Насамперед Земля!» — філософія екобійців. Основні принципи етики Дикої Природи. Природні права Природи. Заповідники і їх роль у збереженні ділянок Дикої Природи.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин									
	Денна форма					Заочна форма				
	Усього	у тому числі				Усього	у тому числі			
		л	п/с	лаб.	с.р.		л	п/с	лаб.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовий модуль 1. Основні положення біосферної (екологічної) етики; філософія Дикої Природи: сучасні уявлення і концепції										
Тема 1. Етика як філософська дисципліна.	12	2	2		8					
Тема 2. Біосферна (екологічна етика) як основа гармонізації відносин із природою.	12	2	2		8					
Тема 3. Біосферна (екологічна етика): основні підходи й принципи.	10	2			8					
Тема 4. Життя як вища моральна цінність.	14	4	2		8					
Тема 5. Люди і тварини: історія взаємин.	10	2			8					
Тема 6. Люди і тварини: етика відносин.	10	4			6					
Тема 7. Основи етичного відношення до рослин.	8	2			6					
Тема 8. Етика Дикої Природи як радикального напрямку екологічної етики	14	2	4		8					
Усього годин	90	20	10		60					

5. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1. Етичні аспекти впровадження нанотехнологій в умовах розвитку інноваційного суспільства Філософські питання розвитку нанотехнологій. Етичні аспекти впровадження нанотехнології в умовах розвитку інноваційного суспільства.	2
2	Тема 2. Екоетичне ставлення до природи: принципи, правила, мотиви та обов'язки. Принципи і правила екоетичного ставлення до природи. П'ять екоетичних принципів. Народні традиції етичного ставлення до природи. Етичні принципи ставлення до природи. Екологічне обґрунтування етичного ставлення до природи. Цінності природи: матеріальні і нематеріальні.	2
...	Тема 4. Роль церкви у вирішенні глобальних екологічних проблем Причини антиекологічної діяльності людини. Християнська концепція буття людини і природи.	2
	Тема 8. Громадський рух на захист тварин та дикої природи	4

	Відомі діячі науки і культури, які захищають тварин. Акції на захист тварин і дикої природи. Антропоцентризм та екоцентризм у громадському русі за екологічну чистоту. Рух «зелених». «Реалісти» та «фундаменталісти». Різноманітність методів екологічної боротьби. Громадські дискусії та обговорення. Політика та етика екологічної боротьби.	
	Разом	10

6. Теми практичних занять

Не передбачено

7. Теми лабораторних занять

Не передбачено

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми/ види завдань	Кількість годин
1	Етика як філософська дисципліна. • Генезис етики як філософської дисципліни. • Поняття етики, її предмет. Мораль і моральність. • Форми прояву традиційної моралі: як виміру особистості й суспільства (індивідуальна й соціальна мораль) і її роль. • Принцип ненасильства як вищий етичний принцип. Його трактування у філософських і релігійних концепціях (Будда, Мойсей, Ісус, Мухаммед, Л. Толстой, М. Ганді, М.Л. Кінг).	8
2	Біосферна (екологічна етика) як основа гармонізації відносин із природою. • Генезис екологічної етики. Джерела екологічної етики: екологія, філософія, релігія. • Предмет і завдання екологічної етики. • Екологічний імператив і його трактування. • Моральні цінності й екологічна свідомість. Екофілія й екофобія.	8
3	Тема 3. Біосферна (екологічна етика): основні підходи й принципи. • Історія взаємин суспільства й природи і їх відбиття в суспільній свідомості. Джерела антропоцентризму. • Антропоцентризм як домінуючий підхід у відносинах людини до природи (парадигма людської винятковості). • Ресурсизм як крайня форма антропоцентризму. • Біоцентризм як основа ековідповідної поведінки (інваріоментальна парадигма). Консервативний і радикальний біоцентризм. • Біоцентризм і екоцентризм: що цінніше — життя індивіда або виду (Арне Нейс, Т. Ріган, Каллікотт Б., Холмс Ролстон III, О. Леопольд і ін.). • Проблема цінностей: інструментальні й внутрішні.	8
4	Тема 4. Життя як вища моральна цінність. • Природнонаукове й філософське визначення життя. • Дискримінація — визнання нерівноцінності життя. Її різновиди: расизм, шовінізм, сексизм, специєсизм. • Первісні релігійні вірування й відношення до життя в традиційнім суспільстві (анімізм, тотемізм, фетишизм). • Розуміння феномена життя в східних релігіях: буддизм, джайнізм, даосизм. • Метемпсихоз — етико-релігійне навчання в Прадавній Греції (Геракліт, Піфагор, Емпедокл і ін.). • Життя як вища цінність в етиці Альберта Швейцера.	8
5	Тема 5. Люди і тварини: історія взаємин. • Культ тварин у міфах і релігіях народів миру. • Тварини в культурі слов'янських народів. • Проблема фізичних і моральних страждань тварин: використання в лабораторіях, в індустрії розваг, вівісекція. • Історія руху на захист	8

	тварин: характеристика основних етапів. • Сучасний рух на захист прав тварин, Т. Ріган і П. Сінгер як його ідеологи, «Фронт звільнення тварин».	
6	Тема 6. Люди і тварини: етика відносин. • Моральне положення тварин: 4 точки зору. • Теорія природних прав Дж. Локка стосовно до представників фауни. Самостійна цінність тварин. • Законодавство на захист тварин: міжнародна практика. • Етичні норми й свійські тварина: принципи відповідальності. Проблеми тваринництва. • Мораль і дикі тварини: цінність для себе або для людини? (природні права диких тварин). • Етичні проблеми аматорського (спортивного) і промислового полювання.	6
7	Тема 7. Основи етичного відношення до рослин. • Рослини в народних традиціях і повір'ях. • Рослини в мистецтві (література, музика, живопис і ін..). • Форми шанування рослин. • Моральна значимість рослин (чи можуть бути природні права в рослин?).	6
8	Тема 8. Етика Дикої Природи як радикального напрямку екологічної етики. • Етичний холізм О. Леопольда, Б. Каллікотта. Гіпотеза Геї (Дж. Ловлок). • Ідея Дикої Природи в культурних традиціях Росії. • «Морські пастухи» і «Насамперед Земля!» — філософія екобійців. • Основні принципи етики Дикої Природи. Природні права Природи. • Заповідники і їх роль у збереженні ділянок Дикої Природи.	8
	Разом	60

До самостійної роботи відноситься:

[1] – підготовка до лекцій, практичних, семінарських, лабораторних занять;

[2] – написання рефератів, есе.

9. Методи навчання

Лекції із застосуванням методів пояснювально-ілюстративного (мультимедійні презентації) викладання, обговорення проблемних ситуацій та диспуту; семінарські заняття з наочними демонстраціями; виконання індивідуальних завдань.

10. Форми контролю і методи оцінювання (у т.ч. критерії оцінювання результатів навчання)

Поточне контрольне опитування, оцінювання семінарських доповідей та виконання індивідуальних завдань; підсумковий контроль - залік. В обов'язковому порядку здійснюється облік відвідування студентами усіх видів занять.

Критерії оцінювання навчальних досягнень

Оцінка за національною шкалою	Теоретична підготовка	Практична підготовка
	Здобувач освіти	
Відмінно	у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей; глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань, використовуючи при цьому нормативну, обов'язкову та додаткову літературу; робить	глибоко та всебічно розкриває сутність практичних завдань, використовуючи при цьому нормативну, обов'язкову та додаткову літературу; може аргументовано обрати раціональний спосіб виконання завдання й оцінити результати власної практичної діяльності;

	самостійні висновки, виявляє причинно-наслідкові зв'язки; самостійно знаходить додаткову інформацію та використовує її для реалізації поставлених перед ним завдань. Здобувач здатен виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою операцій синтезу, аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями.	виконує творчі завдання та ініціює нові шляхи їх виконання; вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу; проявляє творчий підхід до виконання індивідуальних та колективних завдань при самостійній роботі.
Добре	достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, використовуючи при цьому нормативну та обов'язкову літературу; при представленні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, застосовує знання для розв'язання стандартних ситуацій; самостійно аналізує, узагальнює і систематизує навчальну інформацію, але допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки.	правильно вирішив більшість практичних завдань; має стійкі навички виконання завдання
Задовільно	володіє навчальним матеріалом на репродуктивному рівні або відтворює певну частину навчального матеріалу з елементами логічних зв'язків, знає основні поняття навчального матеріалу; має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків.	може використовувати знання в стандартних ситуаціях, має елементарні, нестійкі навички виконання завдання. Правильно вирішив половину розрахункових/тестових завдань. Здобувач має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків.
Незадовільно з можливістю повторного складання	володіє навчальним матеріалом поверхово й фрагментарно (без аргументації та обґрунтування); безсистемно виокремлює випадкові ознаки вивченого; не вміє робити найпростіші операції аналізу і синтезу; робити узагальнення, висновки; під час відповіді допускаються суттєві помилки	недостатньо розкриває сутність практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності, правильно вирішив окремі розрахункові/тестові завдання за допомогою викладача, відсутні сформовані уміння та навички.
Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не володіє навчальним матеріалом	виконує лише елементи завдання, потребує постійної допомоги викладача

11. Питання для підсумкового контролю

1. Генезис етики як філософської дисципліни.
2. Поняття етики, її предмет. Мораль і моральність.
3. Роль моралі в житті людини й суспільства.
4. Біоетика: зміст, підходи, напрямки.
5. Поняття й предмет екологічної етики.
6. Завдання екологічної етики.
7. Передумови формування екологічної етики.
8. Екологічний імператив.
9. Проблема цінностей: інструментальні й внутрішні.
10. Екологічна свідомість: сутність, типи, протиріччя.
11. Екологічна діяльність як передумова формування екологічної свідомості.
12. Універсальна етика А. Швейцера.
13. Глибинна екологія: сутність і зміст.
14. Історія взаємин суспільства й природи: наростання протиріч.
15. Джерела антропоцентризму. Аргументація на користь антропоцентризму.
16. Сутність принципу антропоцентризму. Ресурсизм як крайня форма антропоцентризму.
17. Біоцентризм і екоцентризм як основа ековідповідної поведінки.
18. Життя як вище етична цінність.
19. Екологічна етика й світові релігії.
20. Екофільні традиції відносно тварин у культурах народів миру.
21. Проблема фізичних і моральних страждань тварин.
22. Історія руху на захист тварин: характеристика основних етапів.
23. Сучасний рух на захист прав тварин (Т. Ріган, П. Сінгер).
24. Законодавство на захист тварин: міжнародна практика.
25. Етичні норми й свійські тварина: принципи відповідальності.
26. Етичні проблеми тваринництва.
27. Мораль і дикі тварини. Природні права диких тварин.
28. Шляхи формування етичного відношення до тварин.
29. Основи етичного відношення до рослин.
30. Проблеми збереження Дикої Природи.
31. Природні права Дикої Природи.
32. Міжнародний суспільний рух на захист Природи: історія й сучасність.
33. Етичні проблеми сучасного російського природоохоронного руху.
34. Екоетичні проблеми заповідників.
35. Екологічна культура особистості.

12. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточний контроль та періодичний контроль									Сума балів
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	Самостійна робота	100
10	10	10	10	10	10	10	10	20	

T1, T2 ... T8 – теми змістового модуля

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
85-89	B	добре	
75-84	C		
70-74	D	задовільно	
60-69	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов’язковим повторним вивченням дисципліни

14. Методичне забезпечення

Робоча програма навчальної дисципліни; опорні конспекти лекцій; підручники і навчальні посібники; контрольні та тестові завдання; питання до поточного і підсумкового контролю знань; ілюстративні матеріали (карти, схеми, рисунки).

15. Рекомендована література

Базова:

- 1) Аболіна Т. Г., Нападиста В. Г., Рихліцька О. Д. та ін. Прикладна етика. Навч. посібник Київ: «Центр учбової літератури», 2012. 392 с.
- 2) Борейко В. Є., Паламарчук А. О. Моніторинг порушень заповідного режиму. Заповідники України. Охорона дикої природи. Київ: Логос, 2014. 128 с.
- 3) Борейко В. Є., Подобайло А. В. Екологічна етика. Навч. посібник. Київ, Фітосоціоцентр, 2004. 166 с.
- 4) Борейко В. Є., Шуміло О. М., Шеховцов В. В., Шуміло О. О. Екологічна етика: навчальний посібник. Харків: Право, 2015. 304 с.
- 5) Борейко В. Є. Філософія зоозахисту і природо охорони. Охорона дикої природи. Київ: Логос, 2012. 179 с.
- 6) Голян В.А. Соціогуманітарні та екологічні аспекти трансформації організаційно-економічного механізму природокористування // *Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право): Наук. журнал* / Голов. ред. О.П. Степанов. Київ: НАУ, 2014. с. 504
- 7) Данилевський А. О., Калмиков Д. О. Кримінальна та адміністративна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами: монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2013. 616 с.
- 8) Єрмоленко А. М. Соціальна етика та екологія. Гідність людини - шанування природи. Київ: Лібра, 2013. 416 с.
- 9) Козуля Т. В. Процеси екологічного регулювання. Концепція корпоративної екологічної системи. Харків, 2010. 587 с.
- 10) Корабльова А. І. Екологія: взаємини людини і природи: навч. посіб. Дніпропетровськ: Поліграфіст, 2003. 364 с.
- 11) Кравченко С. М., Костицький М. В. Екологічна етика і психологія людини. Львів: Світ, 1991. 104 с.
- 12) Красеха Є. Н. Вступ до екологічної етики: навч. посібн. Одеса: Астропринт, 2016. 352 с.

- 13) Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика: Навч. посібник. Київ: Заповіт, 1996. 352 с.
- 14) Марушевський Г. Б. Етика збалансованого розвитку. Київ: Центр еколог. освіти та інформації, 2008. 440 с.

Допоміжна література:

- 1) Борейко В. Є. Захист природно-історичних святинь. Київ: Київ. еколого-культ. центр, 2003. 135 с.
- 2) Гардашук Т. Екоосвіта як відповідь на виклики сучасності. *Сучасність*. 2007. № 11. С. 148-156.
- 3) Голубець М. А. Екологічний потенціал наземних екосистем. Львів: Поллі, 2005. 179 с
- 4) Калуга В. Ф. Екологія свідомості. Київ: Міленіум, 2010. 154 с.
- 5) Кисельов М. М., Деркач В. Л., Толстоухов А. В. Концептуальні виміри екологічної свідомості. Київ: Парапан, 2003. 175 с.
- 6) Кисельов М. М., Канак Ф. М. Національне буття серед екологічних реалій. Київ: ТанDEM, 2000. 320 с.
- 7) Концепції сучасного природокористування : навч. посіб. / уклад. І. В. Кібеч. Чернівці, 2009. 71 с.
- 8) Красєха Є. Н. Еколого-етичні аспекти землекористування. *Генеza, географія та екологія ґрунтів: Зб.наук.праць*. Львів: ВЦ ЛНУ, 2015. С. 111-117.
- 9) Красєха Є. Н. Біогеографія з основами екології : навч. посіб. для студ. геогр. спец. ОНУ ім. І. І. Мечникова. Одеса : Астропринт, 2012. – 569 с.
- 10) Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика: Навч. посібник. Київ: Заповіт, 1996. 352 с.
- 11) Маср-Абіх Клаус Міхаель. Повстання на захист природи. Від докiлля до спiльносвiту. Київ: Лiбра, 2004. 196 с.
- 12) Марушевський Г. Б. Етика збалансованого розвитку. Київ, 2008. 440 с.
- 13) Матвійчук А. В. Екологічне знання та стиль мислення сучасної науки. Монографія. Рівне: «Ліста-М». 2002. 147 с.
- 14) Некос В. Ю. Людина і докiлля: проблеми неоекології. Харків, 2005. 86 с.
- 15) Рихліцька О. Д. Екологічна етика: проблема цінностей. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2011. № 2 (80). С. 23 - 27.
- 16) Савельєв В. П. Етика: навч. посіб. Львів, 2007. 256 с.
- 17) Соціально-психологічні засади становлення екологічно орієнтованого способу життя особистості / Ю. М. Швалб, О. Л. Вернік, О. О. Вовчик-Блакитна, О. В. Рудоміно-Дусятська [та ін.]; за ред. Ю. М. Швалба. Київ: Педагогічна думка, 2015. 216 с.
- 18) Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416с.
- 19) Юрченко Л. І. Екологічна культура в контексті екологічної безпеки. Київ: Вид. ПАРАПАН, 2008. 296 с.
- 20) Яковенко Т. Принцип відповідальності як еко-етичний імператив сталого розвитку *Наука. Релігія. Суспільство*. 2010. №4. С. 102-106.

Інформаційні ресурси

- 1) Бібліотека Одеського національного університету імені Іллі Мечникова. Режим доступу: <http://lib.onu.edu.ua>
- 2) Кисельов М. М. Біологічна етика в системі практичної філософії [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/bioetica/Kiselev.htm>
- 3) Лебідь Є. О. Етичні проблеми науки і техніки: навч. посіб. [Електронний ресурс]. Суми: Сумський державний університет, 2016. 185 с. Режим доступу: <http://essuir.sumdu.edu.Ua/bitstream/123456789/44668/1/lebid%27.pdf>
- 4) Одеська національна наукова бібліотека - <http://odnb.odessa.ua>

5) Одеська обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. С. Грушевського.
<http://biblioteka.od.ua>

6) Сидоренко Л. І. Сучасна екологія: наукові, етичні та філософські ракурси [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Cidorenko/Cid-ekol.html>